

ЎТМИШГА НАЗАР

2 МАХСУС СОН

ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ
СПЕЦИАЛЬНЫЙ НОМЕР 2

LOOK TO THE PAST
SPECIAL ISSUE 2

ТОШКЕНТ-2023

Бош мухаррир:
Главный редактор:
Chief Editor:

Муртазаева Рахбар Хамидовна
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Бош мухаррир ўринбосари:
Заместитель главного редактора:
Deputy Chief Editor:

Джураева Нилуфар Далибаевна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон жаҳон тиллари университети

ТАҲРИРИЙ МАСЛАҲАТ КЕНГАШИ | РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ | EDITORIAL BOARD

Сагдуллаев Анатолий Сагдуллаевич
тарих фанлари доктори,
профессор, академик,
Ўзбекистон Миллий университети

Бобожонова Дилором Бобожонова
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон жаҳон тиллари
университети

Юнусова Хуршида Эркиновна
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Кебадзе Мадонна
тарих фанлари доктори,
Телави давлат университети

Аширов Адхам Азимбаевич
тарих фанлари доктори, профессор,
ЎзР ФА Тарих институти

Агзамова Гулчеҳра Азизовна
тарих фанлари доктори, профессор,
ЎзР ФА Тарих институти

Бурдиашвили Майя
тарих фанлари доктори,
Телави давлат университети

Кожакеева Ляззат Темировна
тарих фанлари доктори, доцент,
Хотин-қизлар давлат педагогика
университети

Ульжаева Шохистахон Мамажоновна
тарих фанлари доктори,
Тошкент кимё - технология институти

Дорошенко Татьяна Ивановна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

Бабаджанова Нодира Абдуллаевна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон давлат жаҳон
тиллари университети

Ширванова Тарана Амирага кызы
тарих фанлари номзоди, доцент,
Азербайджон давлат
иқтисодиёт университети

Гофоров Шокир Сафарович
тарих фанлари доктори, профессор
Самарқанд давлат университети

Эргашева Юлдуз Алимовна
Тарих фанлари доктори, профессор,
Қариш муҳандислик-иқтисодиёт
институти

Теймураз Ахалмосулишвили
тарих фанлари номзоди, профессор,
Телави давлат университети

Халикова Рахбар Эргашевна
тарих фанлари доктори, профессор,
Тошкент давлат техника университети

Ишанходжаева Замира Райимовна
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Эшов Боходир Жўраевич
тарих фанлари доктори, профессор
Қариш давлат университети

Махкамova Надира Рахмановна
тарих фанлари доктори, профессор,
Тошкент ахборот технологиялари
университети

Абдуллаева Яхшибека Атамуратовна
тарих фанлари доктори, доцент,
Нукус давлат педагогика институти

Мустафаева Нодира Абдуллаевна
тарих фанлари доктори
Ўзбекистон Фанлар академияси

Ерметов Аваз Абдуллаевич
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Джоробекова Айнуэр Эшимбековна
тарих фанлари номзоди, профессор,
Қозоғистон дипломатия академияси

Рахмонкулова Зумрад Бойхуразовна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

Расулов Абдуллажон Нуридиневич
тарих фанлари доктори, профессор
Наманган давлат университети

Ковалев Борис Николаевич
тарих фанлари доктори, профессор
Санкт-Петербург Тарих институти

Кобзева Ольга Петровна
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Ауанасова Алима Мусировна
тарих фанлари доктори, профессор,
Қозоғистон давлат тарихи институти

Бегалинова Калимаш Капсамаровна
фалсафа фанлари доктори, профессор,
Қозоғистон Миллий университети

Хайдаров Муродилла Махмудалиевич
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Алнева Лале
тарих фанлари доктори,
Озарбайжон давлат университети

Санпова Камола Давляталиевна
тарих фанлари доктори, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

Исмаилова Алмаз
тарих фанлари доктори,
Догистон мустақил университети

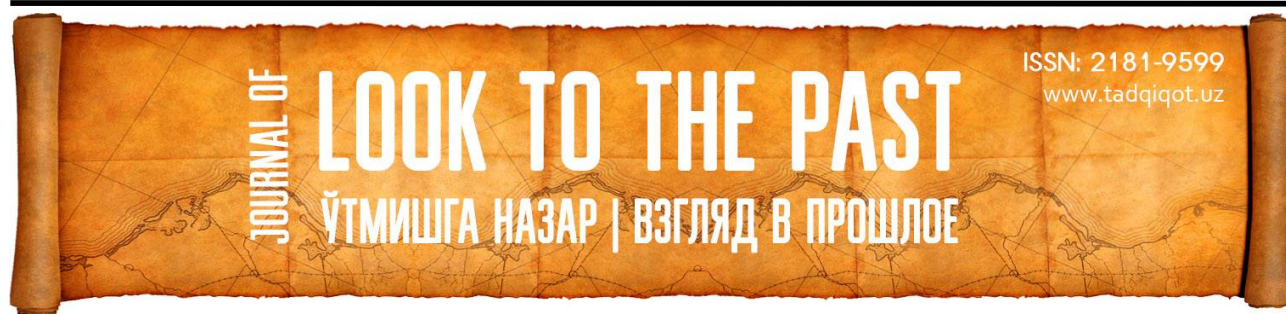
Иноятова Диларам Маниглиевна
Тарих фанлари доктори (DSc)
Ўзбекистон Миллий университети

Одилов Абдор Анварович
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

Толибоева Нодира Одилжоновна
тарих фанлари бўйича фалсафа
доктори (PhD), доцент, Ўзбекистон
жаҳон тиллари университети

1. Шоҳистаҳон Мамажоновна Улжаева ЎРТА ОСИЁ ТАРИХИНИНГ ДОЛЗАРБ МАСАЛАЛАРИГА ОИД БАЪЗИ МУЛОҲАЗАЛАР.....	5
2. Abduraxmon Abdumovich Abduxalimov NAMANGAN VILOYATIDAGI QISHLOQ VRACHLIK PUNKTLARINING RIVOJLANISH BOSQICHLARI.....	11
3. Нурбек Аллабергенов ЎРТА ОСИЁНИНГ СУҒДИЙ ЁЗУВЛИ ТАНГАЛАР ТАРҚАЛГАН ТАРИХИЙ-ГЕОГРАФИК ВИЛОЯТЛАРИ ТЎҒРИСИДА.....	17
4. Рафикжон Сотволдиевич Атаханов XIX АСР ОХИРИ XX АСР БОШЛАРИДА ФАРҒОНА ВОДИЙСИ ҚОРАҚАЛПОҚЛАРИ ДЕҲҚОНЧИЛИК АНЪАНАЛАРИ.....	22
5. Ғулом Жуманазарович Ахмедов ЎРТА ОСИЁДА ИЛК ТЕМИР ВА АНТИК ДАВРДА КОНЧИЛИК.....	28
6. Акбар Давурбаевич Бабабеков ТУРИЗМ АНТРОПОЛОГИЯСИНИНГ ИЛМИЙ-НАЗАРИЙ ЁНДАШУВЛАРИ ВА МУАММОНИНГ ЎРГАНИЛИШ ТАРИХШУНОСЛИГИ.....	34
7. Mexriniso Olimnazarovna Begalieva D.N.LOGOFET ASARLARIDA SUG'ORISH TIZIMIGA OID MA'LUMOTLAR (Surxon vohasi misolida).....	40
8. Элбек Алишерович Ботиров ТУРКИСТОН АССР БОЖХОНА ТИЗИМИДА СОВЕТ ҲОКИМИЯТИНИНГ БОЖ-ТАРИФ СИЁСАТИ.....	45
9. Azad Xasanovich Vaisov MUSTAQILLIKNING ILK YILLARDA XORAZMDA IJTIMOY-EKOLOGIK VAZIYATNI SOG'LOMLASHTIRISH MASALALARI.....	50
10. Расулжон Раҳимбаевич Дусчанов ЎЗБЕКИСТОН ССРНИНГ ИККИНЧИ ЖАҲОН УРУШИДАН КЕЙИН ДАВЛАТ БЮДЖЕТИ ТАРИХИ.....	56
11. Муйсин Тура ўғли Дусалиев ҚЎҚОН ХОНЛИГИНИНГ ЎЗБЕК ХОНЛИКЛАРИ БИЛАН ЎЗАРО СИЁСИЙ АЛОҚАЛАРИ ТАРИХИ.....	63
12. Ойбек Аҳмед ўғли Исаев ТЕРМИЗ ҲАЙВОНОТ БОҒИ ИККИНЧИ ЖАҲОН УРУШИДАН КЕЙИНГИ ЙИЛЛАРИДА.....	72
13. Фарходжон Одилжонович Исматуллаев ТАЪЛИМ СОҲАСИДАГИ ХАЛҚАРО ҲАМКОРЛИКНИНГ РИВОЖЛАНИШИ.....	78
14. Elyorjon Zokir o'g'li Karimov XX ASR 60-YILLARI QASHQADARYO VILOYATI TARIXIGA BIR NAZAR.....	84
15. Гулмира Чориевна Каттаева ТИЛЛАБУЛОҚ ТАҚИНЧОҚЛАРИ ТУРЛАРИ.....	90
16. Фирюза Мухитдинова Абдурашидовна БЕРУНИЙНИНГ ИЖТИМОЙИЙ-СИЁСИЙ ҚАРАШЛАРИДА ХАЛҚ ФАРОВОНЛИГИ ВА ИНСОН ҚАДРИ МАСАЛАЛАРИ.....	96
17. Акмал Менглибоев СУРҲОНДАРЁ ОКРУГИДА МИЛЛИЙ - ОЗОДЛИК ҲАРАКАТИНИНГ ИККИНЧИ БОСҚИЧИ ВА ТАРИХИЙ ТАҲЛИЛЛАР.....	106

18. Гулчехра Исмаиловна Мўминова УСТРУШОНАНИНГ ЎРТА АСРЛАРГА ОИД ХЎЖАЛИК ИДИШЛАРИ ХАҚИДА АЙРИМ МУЛОҲАЗАЛАР.....	111
19. Ismoil Nematov O'ZBEKISTON SSR SOLIQ SIYOSATIGA OID HUJJATLAR TAHLILI (O'ZMA R-86 FOND ASOSIDA).....	117
20. Nurali Ollomurodov QISHLOQ XO'JALIGIDA ISH HAQI BILAN BOG'LIQ QARAMA-QARSHI JARAYONLARINING TAHLILI (XX asrning 50 yillari misolida).....	123
21. Шаходат Абдукаҳхаровна Рузматова ПОДШО РОССИЯСИ ТОМОНИДАН ҚЎҚОН ХОНЛИГИНИНГ БОСИБ ОЛИНИШИ ВА УНИНГ ХОНЛИК АҲОЛИСИ ЭТНИК ЖАРАЁНИГА ТАЪСИРИ (1865-1876 йй.).....	127
22. Faxriddin Ro'ziboyev TURKISTON O'LKASI UCHUN ROSSIYA IMPERIYASI TOMONIDAN ISHLAB CHIQLIGAN BA'ZI NORMATIV QOIDALAR.....	132
23. Shavkatjon To'lanboev FARG'ONA HUNARMANDCHILIGINING O'ZBEK MILLIY HUNARMANDCHILIGIDA TUTGAN AHAMIYATI.....	137
24. Тўлқин Худойкулов Дўстбобоевич ЎЗБЕКИСТОНДА ҲАРБИЙ ИШ ТАРИХИ.....	143
25. Шерзод Чориев АРХИВ ҲУЖЖАТЛАРИ ЎЗБЕКИСТОНДА ТАЪЛИМ ТИЗИМИ ТАРИХИГА ОИД МАНБА СИФАТИДА (1924-1941 йй.).....	149
26. Fotima Nasirovna Shirinova HARAKATLAR STRATEGIYASIDAN TARAQQIYOT STRATEGIYASIGACHA.....	156
27. Shoiraxon Asqarovna Qambarova SOVET HUKUMATINING XX ASR BOSHLARIDA SAYLOV JARAYONLARINI TASHKILLASHDA OLIB BORGAN TARG'IBOT ISHLARI VA ULARNING NATIJALARI (ANDIJON VA QO'QON SHAHARLARI MISOLIDA).....	165
28. Murodjon Normamat o'g'li Qurbonov SURXON VOHASINING TARIXIY – GEOGRAFIYASI (SO'NGI O'RTA ASRLAR).....	169
29. Kamoliddin Eshboltayevich Qobilov SURXON VOHASI BEKLIKLARINING IQTISODIY HAYOTIDA SAVDO-SOTIQ MUNOSABATLARINING RIVOJLANISHI (DENOV BEKligi MISOLIDA).....	174
30. Аъзамжон Юсупов XIX АСР БИРИНЧИ ЯРМИДА ЎРТА ОСИЁНИНГ ҚЎШНИ ХУДУДЛАР БИЛАН ИҚТИСОДИЙ АЛОҚАЛАРИ (Қўқон шаҳри мисолида).....	179
31. Дилдора Журакуловна Юсупова ҒАРБИЙ ЕВРОПА ОЛИМЛАРИНИНГ АРХИВШУНОСЛИК СОҲАСИДАГИ ОЛИБ БОРГАН ТАДҚИҚОТЛАРИ.....	184
32. Мансур Юсупов ЎЗБЕКИСТОН КИНОФОТОФОНО ҲУЖЖАТЛАР МИЛЛИЙ АРХИВИ ТАРИХИ.....	189
33. Гулжаҳон Шопулатовна Шайдуллаева ЎЗБЕКИСТОН ХУДУДИДАН ТОПИЛГАН ҚАДИМГИ ШАРҚ МАДАНИЯТЛАРИГА ОИД МАНБАЛАР.....	194
34. Саипова Камола Давляталиевна ИСТОРИОГРАФИЧЕСКИЙ ОБЗОР ИЗУЧЕНИЯ МИГРАЦИОННОЙ ПОЛИТИКИ: НА ПРИМЕРЕ НАЦИОНАЛЬНЫХ МЕНЬШИНСТВ УЗБЕКИСТАНА.....	206

Гулчехра Исмаиловна Мўминова,
Жиззах Давлат Педагогика Университети ўқитувчиси

УСТРУШОНАНИНГ ЎРТА АСРЛАРГА ОИД ХЎЖАЛИК ИДИШЛАРИ ХАҚИДА АЙРИМ МУЛОҲАЗАЛАР

For citation: Gulchehra I. Muminova. SOME COMMENTS ABOUT MEDIEVAL VESSELS USED IN THE HOUSEHOLD ARE UCTRUSHANA. Look to the past. 2023, Special issue 2, pp.

 <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.10425779>

АННОТАЦИЯ

Мазкур мақолада археологик казув тадқиқотлари жараёнида Уструшона худудида жойлашган Расулбойкултепа, Комилбоботепа, Ёқуббоботепа, Жумабоботепа қишлоқ маконлари ва Қалиятепа шаҳар ёдгорлигининг ўрта асрларга тааллуқли қатламларидан олинган хўжаликда қўлланиладиган кулоллик идишлари тавсиф ва таҳлил қилинган. Илмий ва амалий тадқиқот натижаларига кўра, Жиззах воҳасида археологик жихатдан ўрганилган Комилбоботепа, Ёқуббоботепа, Қалиятепа, Қинғиртепа, Алмантепа II каби ёдгорликларнинг ўчоқбоши хўжалигига доир кулоллик идишлари милодий эранинг VII-VIII асрларига, яъни Ўрта Осиёнинг Турк хоқонлигига қўшиб олинishi даврига тўғри келади. Жиззах воҳасида ўтказилган археология казув-тадқиқотлари натижасига кўра, хоқонлик истилосининг биринчи босқичи шимоли-ғарбий Уструшона-Жиззах воҳаси халқ хўжалиги, хусусан кулоллик хунармандчилиги учун ривожланиш жараёнларини юзага келтирганлиги асосланган. Бу эса VI асрнинг иккинчи ярмида ҳам кулолликда эфталлийлар даври шакллари сақлаб қолганлигида ўз ифодасини топади.

Калит сўзлар: Расулбойкултепа, Комилбоботепа, Ёқуббоботепа, Жумабоботепа, Қалиятепа, хум, қозон, декча, хурмача, обдаста, ёғлоғи, куви, қўшқулоқ.

Гульчехра Исмаиловна Муминова,
Преподаватель Джизакского государственного
педагогического университета

НЕКОТОРЫЕ КОММЕНТАРИИ О СРЕДНЕВЕКОВЫХ ХОЗЯЙСТВЕННЫХ СОСУДАХ УСТРУШАНЫ

АННОТАЦИЯ

В данной статье описаны и проанализированы керамические сосуды используемые в хозяйстве, которые были взяты из средневековых слоев Расулбайкултепа, Камилбоботепа, Якуббоботепа, Джумбабоботепа и городского памятника Калиятепа которые расположены в Уструшанском оазисе, в ходе археологических раскопок. По результатам научных и практических исследований керамические сосуды, относящиеся к быту таких памятников, как Комилбоботепа, Якуббоботепа, Калиятепа, Кингиртепа, Альмантепа II, археологически

изученных в Джизакском оазисе, относятся к VII-VIII вв. н.э., то есть к периоду присоединения Средней Азии к Туркскому каганату. По результатам археологических раскопок, проведенных в Джизакском оазисе, первый этап завоевания каганата основывался на том, что северо-западный Уструшона-Джизакский оазис создал процессы развития народного хозяйства, в частности, гончарного ремесла. Это отражается на сохранении форм эфталитов в керамике второй половины VI в.

Ключевые слова: Расулбайкултепа, Камилбоботепа, Якуббоботепа, Джумабоботепа, Калиятепа, хум, казан, декча, хурмача, обдаста, сковорода.

Gulchehra I. Muminova,
Teacher at Jizzakh State
pedagogical university

SOME COMMENTS ABOUT MEDIEVAL VESSELS USED IN THE HOUSEHOLD ARE UCTRUSHANA

ABSTRACT

This article describes and analyzes ceramic vessels used in the household, which were taken from the medieval layers of Rasulbaikultepa, Kamilbobotep, Yakubbobotep, Dzhumbabotepa and the city monument of Kaliyatepa, which are located in the Ustrushany oasis, during archaeological excavations. According to the results of scientific and practical research, ceramic vessels related to the life of such monuments as Komilbobotepa, Yagubbobotepa, Kaliyatepa, Kingirtepa, Almantepa II, archaeologically studied in the Jizzakh oasis, date back to the 7th-8th centuries. AD, that is, to the period of the annexation of Central Asia to the Turkic Kaganate. According to the results of archaeological excavations carried out in the Jizzakh oasis, the first stage of the conquest of the Kaganate was based on the fact that the northwestern Ustrushona-Jizzakh oasis created the processes of development of the national economy, in particular, pottery. This is reflected in the preservation of Hephthalite forms in ceramics of the second half of the 6th century.

Index Terms: Rasulbaikultepa, Kamilbobotepa, Yakubbobotepa, Jumabobotepa, Kaliyatepa, hum, cauldron, dekcha, khurmacha, obdasta, frying pan.

1. Долзарблиги:

Кулоллик хунармандчилиги намуналари аслида лойдан ясалиб, оловда пиширилган сопол идишлари комплекси бўлиб, улар археологик қазув тадқиқотлари жараёнида энг қўп қайд этиладиган, оммавий ашёвий топилмалардир. Баъзи ҳолларда маълум археологик ёдгорлик ва комплексларни даврий санасини аниқлашда сопол идишлар парчалари каби муқобил моддий маданият ашёларини топиш муаммога айланади. Шунинг учун ҳам, мавзунинг ўрганилиши Ўзбекистон тарихини даврлаштириш масаласини, кўчманчилар ва ўтrock аҳоли моддий-маданиятини ўрганишда долзарб аҳамият касб этади.

2. Методлар:

Мақола умум қабул қилинган тарихий методлар-тарихийлик, қиёсий-мантиқий таҳлил, кетма-кетлик, ҳолислик тамойиллари асосида ёритилган бўлиб, унда Уструшонанинг ўрта асрларга оид хўжалик идишлари ҳақида илмий таҳлиллар келтирилган.

3. Тадқиқот натижалари:

Маълумки, 1980 йилларда «Ўзбекистон археология ёдгорликлари мажмуини тузиш» дастури бўйича ўтказилган тадқиқотлар натижасида Жиззах воҳаси археология ёдгорликларининг аксарият қисмини (60-65%) илк ўрта асрларга оид қишлоқ қурилиш маконлари ташкил қилиши аниқланган. эди. Кейинчалик орадан қарийб чорак аср ўтгандан сўнг, яъни 2017 – 2019 йилларда махсус амалий лойиҳа доирасида, замонавий технологиялар асосида шу мазмундаги тадқиқотлар давом эттирилди, археологик объектларнинг муҳофазаси текширилди, янги ёдгорликлар қайд этилди ва ноқонуний бузиб юборилган кўҳна масканлар аниқланди. Ушбу давр қишлоқ қурилиш иншоотларининг сон жиҳатдан устунлиги нафақат Жиззах воҳаси учун, балки Уструшонани барча вилоятлари учун хусусиятлидир. Сангзор

дарёси ҳавзасидаги суғорма дехқончилик мавзелари билан боғлиқ илк ўрта аср қишлоқ маконларининг сон жиҳати ва нисбатан яхши сақланиш даражаси, ушбу иншоотлар қурилиши тарихини, тараққиёт босқичларини ва айниқса, моддий- маданиятнинг оммавий намунаси - кулоллик идишларининг изчил ўрганилишига сабаб бўлди. Ўрта Сангзор ирригация воҳасидаги Қинғиртепа, Алмантепа II, Қуйи Сангзор ирригация воҳасидаги Расулбойқултепа, Комилбоботепа, Ёқуббоботепа, Жумабоботепа қишлоқ маконларининг, Қалиятепа шаҳар ёдгорлигининг ўрта асрларга тааллуқли қатламларидан олинган хўжаликка доир кулоллик идишлари тавсифи ва таҳлили мазкур мақоланинг асосини ташкил қилади.

Таъкидлаш жоизки, Жиззах воҳасининг илк ўрта асрларга доир ўчоқбоши хўжалиги нисбатан катта ҳажмли сопол идишлар – хумлар, хумчалар, қозонлар, декчалар, хурмалар, хурмачалар, кўзалар ва куви – гуппилардан ташкил топган.

Хўжалигида ичимлик суви, ёғ-мой, дон маҳсулотларини сақлашда йирик ҳажмли хумлар катта аҳамиятга эга. Қазилмалар натижасида бу турдаги идишларнинг асосан гардиш қисми қайд килинган. Хумларнинг тана тузилиши узунчоқ, шиширилган пуфакдек думалоқ. Хумлар ўз гардиш шаклларига қараб 4 тоифага бўлинади.

1-тоифани калта бўйни идишнинг танаси билан мутлоқ туташиб кетган, гардиши ташқарига кескин қайрилган, гардиш боши думалоқ, эгарчасимон кўринишдаги хумлар ташкил қилади.

2-тоифани узун бўйни идишнинг танасидан кескин ажралиб турувчи, гардиши хиёл ташқарига қайрилган, гардиш боши тумтоқ, текис кўринишдаги хумлар ташкил қилади.

3-тоифани гардиши кескин буралиб қайрилиши сабабли куш тумшуғи кўринишини олган, баъзи ҳолларда бўйин қисми «бақбақа»симон кўринишда кўтарилган, танаси думалоқ, узунчоқ шаклли идишлар ифодалайди.

4-тоифани гардиши тик, тўғри, гардиш боши тўқмоқ учисимон йўғон, узунчоқ, бўйни йўк, танаси бочкасимон кўринишдаги хумлар ташкил қилади.

Хумчалар шакл жиҳатдан хумлардан деярли фарқ қилмасида, уларнинг ҳажм ва ўлчамлари сезиларли даражада кичикдир. Хумчалар 3 тоифага бўлинади.

1-тоифага бўйни калта, гардиш учи куш тумшуғи мисоли ташқарига қайрилган, тана тузилиши узунчоқ хумчалар киради.

2-тоифага бўйни йўк, гардиш боши учбурчаксимон бўлиб ташқарига қайрилган, тана тузилиши цилиндрсимон чўзиқ идишлар киради.

3-тоифага узун тик бўйни, узунчоқ танасидан ҳам, тўғри тўртбурчаксимон гардишидан ҳам кескин ажралиб турувчи, гардиши ярим горизонтал ҳолатда ётиб, ташқарига қайрилган идишлар киради.

Ўчоқбоши хўжалиги фаолиятида энг фаол қўлланиладиган ва ушбу соҳанингт энг мақбул ҳисобланган сопол идишлар бу шубҳасиз қозонлардир. Кейинги давр, яъни VII- VIII асрларда сифат, сон ва айниқса, шакл ўзгаришларига доҳил бўлган кулоллик буюмлари сирасига кирадиган қозонлар асосан гардишлари шакли, гавда тузилиши ва қулоқларни кўринишига қараб 6 тоифага бўлинади.

I -тоифа қозонлари кулоллик чархида ясалган бўлиб, уларнинг гардиши тўғри, қийшиқ горизонтал ҳолатда жойлашган, гардиш боши учли тумшукча кўринишида пастга қайрилган. Бу идишлар нисбатан юпка деворли бўлиб, узунчоқ тана, қисқа буйинча орқали гардишдан кескин ажралган. Қозонларнинг елкасига параллель ҳолатда 2 та тўлқинсимон шаклда япаски қулоқлар ўрнатилган.

2-тоифани гардиш учи думалоқ ташқарига қайрилган, қорин қисми пуфакдек кескин катталашган, бўйин қисмида 2 та такасимон қулоқ ўрнатилган, қўлда ясалган қозонлар ташкил қилади.

3-тоифага кирувчи қозонлар калта бўйинли гардиши капча илон боши мисоли ташқарига қайрилган, тана кўриниши думалоқ, ён девори юпка (0,5-0,8см). Бу хилдаги қозонларнинг бирини елкасига уч қатор арқончасимон тасмаларни бир-бирига эшилишидан ҳосил бўлган 2 та қулоқ ўрнатилган. Бу идишлар кулоллик чархида тайёрланган.

4-тоифани гардиши деярли горизонтал ҳолатда ташқарига қайрилган, гардиш учи тўмток, суйри, бўйни бир бармоқ сиғарли даражада калта бўлган, гавдаси думалоқ қозонлар ташкил қилади.

5-тоифани бўйни узун, гардиши хиёл ташқарига қайрилган, гардиш учи тўмток, тана кўриниши аксарият ҳолларда думалоқ қозонлар ташкил қилади. Қозонларнинг бири устидан тўқ қизил ангоб оқизилган.

6-тоифани гардиш тик, гардиш боши учли, калта бўйинли, думалоқ қоринли қозонлар ташкил қилади.

Қозонларнинг кичик нусхаси ҳисобланган декчалардан кам ҳажмли, ёш болалар учун махсус таомлар, ёки ҳамирли овкатларнинг устига қуйиладиган сардак, зирваклар тайёрлашда фойдаланилган. Декчалар (қозончалар) 3 нусхада кайд этилиб, 2 та тоифани ташкил қилади. 1-тоифага гардиши тик, гардиш учи думалоқ, узун, бўйни тана қисмида ўткир бурчак ҳосил қилган ҳолда кескин ажралган, тана тузилиши тухумсимон шаклдаги 2 нусха қозон киради. Қозончаларнинг бирини елкасига учбурчак шаклидаги нақшлар ўйиб туширилган. 2-тоифани гардиш учи эгарчасимон суйри, тик бўйнини ўртаси «буқоқ»симон кўринишда ташқарига туртиб чиққан, қорни пуфаксимон думалоқ декча ташкил қилади. Қозонларнинг гардиш диаметрлари 19- 25см, декчаларнинг гардиш диаметрлари 14- 16см гача бўлган ўлчамларни ташкил қилади. Бу идишлар айрим ҳолларда қизғиш, тўқ малла рангли ангоблар билан бўялган.

Илк ўрта асрларда Уструшонанинг шимолий, шимолий ғарбий қисмида ўтроқ аҳолининг гавжумлашиши, чорвадорларнинг ялпи ўтроқлашуви янада кучаяди. Уй – рўзгор ҳўжалигида сут маҳсулотларининг ўрни янада муҳим аҳамият касб эта бошлайди. Сут – қатик маҳсулотларини сақлаш учун хурмалар қўл келади. Хурмалар бу даврда сон жиҳатдан кўпайган бўлсада, уларнинг ассортименти хиёл камбағаллашган. Хурмалар 3 тоифага бўлинади.

1-тоифани калта бўйинли, гардиши тик ёки хиёл ташқарига қайрилган, гардиш учи тўмток, тана кўриниши узунчоқ шаклдаги хурмалар ташкил қилади.

2-тоифани узун бўйинли, гардиши ташқарига қайрилган, гардиш учи текис, думалоқ, тана кўриниши пуфаксимон чўзинчоқ бўлган идишлар ташкил қилади.

3-тоифани бўйни бир бармоқ сиғарли даражада калта, гардиши кескин ташқарига қайрилган, гардиш учи текис, қиррадор, қуш тумшугисимон, танаси айланасимон думалоқ шаклли хурмалар ташкил қилади.

Хурмачалар 2 тоифани ташкил қилади. 1 -тоифани кулоллик чархида ясалган, бўйни калта, гардиши тик, гардиш боши тўмток, учли, тана кўриниши думалоқ, чўзинчоқ бўлган хурмачалар ташкил қилади.

2-тоифага бўйни узун, гардиши тик, тўғри, хиёл ташқарига қайрилган, елкасида тешикчаси бор, танаси шиширилган пуфакдек ёки ноксимон узунчоқ кўринишли хурмачалар киради. Хурма ёки хурмачалардан баъзан сут қайнатишда куви ёғини эритиб куйдирилган сарёғ олишда фойдаланилган.

Кўзалар ўз шакли, ўлчамлари ва кундалик турмушдаги фойдаланиш жиҳатларига қараб 7 тоифага бўлинади.

1-тоифа узун, тик бўйинли, тор бўғизли, гардиши тўғри чизиқсимон, хиёл ташқарига қайрилган, гардиш учи тўмток, гавдаси ноксимон, дастасиз, ўртача катталикидаги кўзалардан тузилган.

2-тоифа кўзалари ҳам тор бўғизли, бўйни узун, танаси ноксимон шаклда, лекин, уларнинг гардиш учи чийирилган ҳолда думалоқлашиб ташқарига қайрилган.

3-тоифани тор бўғизли, бўйни тик узун, гардиши тўғри қуш тумшугисимон қайрилган, танаси чўзинчоқ, шарсимон думалоқ бўлган катта ҳажмли сув кўзалар ташкил қилади.

4-тоифани сув сақлаш учун фойдаланилган кенг бўғизли калта бўйинли, тўғри тўртбурчаксимон, танаси думалоқ кўринишли идишлар ташкил қилади. Бу идишларнинг баъзиларига жумрак ва даста ҳам ўрнатилган.

5-тоифани асосан сув ташишда ишлатилган бир дастали обдасталар ташкил қилади. Обдасталарни узун бўйни чўзинчоқ, тухумсимон тана қисмидан кескин ажралиб турувчи, гардиши ташқарига қайрилган, дастасининг юқори қисми гардиш устига, пастки қисми елкасига ўрнатилган.

6-тоифани бир дастали, бўйин қисмига жумрак ўрнатилган, гардиши тик офтобалар ташкил қилади.

7-тоифани тор бўғизли, тик гардишли, елкасида дастаси бор бўлган, баъзи ҳолларда тана кўриниши ассиметрик ноксимон идишлар қумғонлар ташкил қилади.

Ёғлоғилар - кружкалар шакл жиҳатдан ўзгариб алоҳида тур даражасига кўтарилган бўлсада, аввалги кўринишини сақлаб қолган нусхаларни мавжудлиги ҳам давом этади. Ёғлоғиларнинг ўчоқбоши хўжалигидаги қўлланилиш “функцияси” аввалгидек давом этиб, уларга қозонга сув қуйиш, хум ёки сув кўзаларда сув олиш вазифасини бажарган. Бу хилдаги идишлар 2 тоифага бўлинади.

1-тоифани хурмачасимон кўринишдаги бир дастали ёғлоғилар ташкил қилади. Уларнинг бўйни калта, гардиши тик, гардиш боши тўмтоқ, ташқарига қайрилган, тасмасимон дастаси идишларнинг юқори қисмига ўрнатилган.

2-тоифани тана кўриниши косасимон, гардиши тик, тўғри, гардиш боши ўткир учли, тагдони текис ясси, дастаси тана ёнига, гардиш устига ўрнатилган, том маънода ҳозирги замонавий «кружка»ларни эслатувчи идишлар ташкил қилади.

Кўшқулоқ. Бу турдаги сопол идишлар халқ орасида мойчува, мўнди деб ҳам номланади. Мазкур идишлар ўсимлик ёғи, мол мойи сақлашда ишлатилган. Идишларнинг гардиши қисмига параллель ҳолатда ўрнатилган қулоқлари, уни «кўшқулоқ» деб номланишига сабаб бўлган. Кўшқулоқнинг гавда тузилиши узунчоқ, гардиши тик, тўмтоқ, хиёл ташқарига қайрилган, узун бўйни идиш танасидан ажралган ҳолдаги кўринишидир.

Сопол куви – гуппилар. Бу турдаги идишлар этнографик манбаларга қараганда Жиззах воҳасининг шаҳарлари ва унинг атрофидаги ҳудудлар аҳолиси “куви” деб, воҳанинг Самарқанд вилояти билан чегарадош ғарбий ҳудудларида ҳамда Зарафшон водийси аҳолиси “гуппи”, деб номлашади. Қалиятепанинг 3- рабодидан бир нусха 4 рабоднинг шарқий қисмида алоҳида жойлашган шартли равишда “дахма”, деб номланган объектдан бир нусха қайд этилган.

Куви – гуппининг гардиши қирқимда тик чиққан, гардиш боши хиёл ташқарига қайрилган, танаси қувурсимон шаклда, тагдони одатда текис, ясси кўринишда. Идишнинг диаметри ўртача 22 -25 см атрофида бўлиб идиш танасининг эни ва узунлигига кўра, гардиш ўлчамлари ўзгариб туради.

Куви – гуппига қаймоғи олинмаган, қайнатилган сутдан тайёрланган ивигилган қатик (“кефир”) солиниб, у ёғочдан ясалган, узун дастани бир учига тўрт паррак ўрнатилган махсус мослама - пишкак билан пишилган. Қатикни пишитиш жараёнида вақти – вақти билан унга совуқ сув қўшиб турилган. Ушбу жараён натижасида қатикнинг мойи сиртига чиқиб оқ рангли ёғ олинган. Ушбу ёғ това ёки хурмачада қиздирилган, натижада ундан ортиқча сув парланган ёғга айланмаган қаймоқ қолдиқлари қуйиб “дурда”га айланган. Шу тариқа уй шаротидаги сариёғ тайёрланган. Ҳозирги пайтда ҳам куви – гуппининг ёғоч нусхалари баъзи чорвадор туманлар қишлоқ аҳолиси томонидан кенг ишлатилади.

Таъриф баёни келтирилган қулоллик маҳсулотларининг барча турлари Уструшонанинг бошқа воҳаларидан, кўшни минтақалардан, узоқ маданий «ўчоқ»лардан ўз муқоясавий ўхшашликларини топади. Хусусан, аксарият сопол идишлари қўлда тайёрланган, Шўрбулоксой қирғоғида жойлашган Оқтепа қишлоқ маконидан топилган қулоллик маҳсулотлари (Грицина, Пардаев, 1990. 169-171б), Ўртақўрғон (Негматов.1973, 71-89б;). Чилхужра (Пўлатов, 1975, 48-62б; 29-35расм) каби фан оламида таниқли бўлган илк ўрта аср обидаларидан топилган қулоллик идишлари бизнинг ихтиёримиздаги қулоллик маҳсулотлари билан муқоясавий ўхшашдир. Бу давр қулоллик идишлари шаклларида Сирдарё бўйи кўчманчилари, «Қовунчи маданияти» нинг III даври таъсири давом этади. Жиззах комплексларининг хўжаликда ишлатилган идишларга ўхшаш ашёлар Тошкент воҳасининг

Кугаиттепа, Хонобод, Чилонзор, Юнусобод Оқтепаси ёдгорликларида учрайди ва эталон ёдгорлик Шоштепанинг Шош VI қатлами билан даврланади (Филанович, 1983. 59-616. 3-расм, 6.14-19, 22-26с). Шунингдек, Суғднинг Панжикент шаҳри юқори қатламларида қайд этилган хумлар ён девори юпқа, сарпушли қозонлар, хурмалар, туткичи ёнидан ўрнатилган ёғлоғилар (Большаков. 1964. 99-1026, 6,8-9расм), катта ҳажмли тор бўғизли, дастасиз сув кўзаларнинг барча турлари (Бентович, 1964,278-2936. 17-расм, 1-8: 20-расм, 1-8; 29-33-расм) Жиззах воҳаси илк ўрта аср идишлари билан муқоясавий таҳлилга киришади. Солиштириш учун келтирилган муқоясавий ашёвий манбалар милодий эранинг VI-VII; VII-VIII; VIII асрлари билан даврланади. Кўчманчилар ва ўтроқ аҳоли моддий-маданиятини ўзига хос «қоришма» макони бўлган Фарғона водийсида ҳам бизни қизиқтирган сопол идиш турлари шакллари кўплаб учрайди.

4.Хулосалар:

Шундай қилиб, Жиззах воҳасида археологик жиҳатдан ўрганилган Комилбоботепа, Ёқуббоботепа, Қалиятепа, Қинғиртепа, Алмантепа II каби ёдгорликларнинг ўчоқбоши хўжалигига доир кулоллик идишлари юқорида келтирилган кенг миқёсдаги муқоясавий таҳлилларга асосланиб милодий эранинг VII-VIII асрлари билан даврланади. Маълумки, бу тарихий сана Ўрта Осиёнинг Турк хоқонлигига кўшиб олиниши даврига тўғри келади. Жиззах воҳасида ўтказилган археология қазув- тадқиқотлари натижасига кўра, хоқонлик истилосининг биринчи босқичи шимоли-ғарбий Уструшона-Жиззах воҳаси халқ хўжалиги, хусусан кулоллик хунармандчилиги учун ривожланиш жараёнларини юзага келтирган. Буни VI асрнинг иккинчи ярмида ҳам кулолликда эфталитлар даври шакллари сақланиб қолиши ҳамда турфа хил янги кўринишдаги сопол идишларни юзага келиши билан тасдиқлаш мумкин.

Иқтибослар/ Сноски/ References:

1. Бердимуродов А.Э., Пардаев М.Х. Замок Кингиртепа. // ИМКУ. Вып. 22 - 1938. Т. «Фан», 66-75 с. (Berdimurodov A.E., Pardaev M.Kh. Kingirtepa Castle. // YMCU. Vol. 22 - 1938. - Т.: "Fan", 66-75 p.)
2. Бердимуродов А.Э., Пардаев М.Х. Раскопки верхнего здания Алмантепа. // ИМКУ. Вып. 23. - 1990. - Т.: «Фан», -160с. (Berdimurodov A.E., Pardaev M.Kh. Excavations of the upper building of Almantepa. // YMCU. Vol. 23. - 1990. – Т.: "Fan", -160 p.)
3. Грицина А.Л., Пардаев М.Х. Археологическое изучение Кизилинского массива. // Археологические работы на новостройках Узбекистана. – Т.: «Фан», 1990. 163-179 с. (Gritsina A.L., Pardaev M.Kh. Archaeological study of the Kizilinsky massif. // Archaeological work on new buildings in Uzbekistan. – Т.: "Fan", 1990. 163-179 p.)
4. Негматов Н.Н., Пулатов У.П., Хмельницкий С.Г. Уртакурган и Тирмизактепа. – Д.: «Дониш» 1973. - 144 с. (Negmatov N.N., Pulatov U.P., Khmel'nitsky S.G. Urtakurgan and Tirmizaktepa. – D.: "Donish" 1973. 144 p.)
5. Пулатов У.П. Чильхуджра. -Д.: «Дониш», 1975. - 184 с. (Pulatov U.P. Chilhujra. – D.: "Donish", 1975. - 184 p.)
6. Филанович М.И. Ташкент. Зарождение и развитие города и городской культуры. – Т.: «Фан». 1933. (Filanovich M.I. Tashkent. The origin and development of the city and urban culture. - Т.: "Fan", 1933).

ЎТМИШГА НАЗАР

2 МАХСУС СОН

ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ
СПЕЦИАЛЬНЫЙ НОМЕР 2

LOOK TO THE PAST
SPECIAL ISSUE 2

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC the city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz
ООО Тадqiqot город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000